

Oma omastavaga, võõras võõrastavaga

Uno Liivaku

Kuidas eesti keeles nimisõnadest liitsõnu teha, on üldjuhul teada. Raskusi tekib siis, kui täiendsõna on võõrsõna. Kuidas sel juhul toimida, selle jätab enamik grammatikaid ütlemata. Ei oelnud seda oma aja parim, Johannes Valgma ja Nikolai Rømmeli "Eesti keele grammatika. Käsiraamat" (1968), vaikivad ka Einar Krauti, Ene Liivaste ja Aili Tarvo "Eesti õigekeel. Gümnaasiumi õigekeelsusõpik" (1998) ning Aavo Valmise ja Lembetar Valmise "Õigekeelsuse käsiraamat" (3. tr 2004). Abi ei saa isegi suurest "Eesti keele grammatikast" (I osa. Morfoloogia ja sõnamoodustus, 1995).

Võõrsõnaliste täiendsõnade erinevust omasõnadest on märganud Valter Tauli. Tema arvates (põhjust esitamata) esineb nominatiivliitumine "osas liitsõnades mille laiendsõnaks (teised eesti keele grammatikad nimetavad seda *täiendsõnaks*. – U.L.) on **rahvusvaheline**, peamiselt rõhulise lõppsilbiga sõna." [\[i\]](#)

Tauli soovitas (põhjust nimetamata) liita nimetavaliselt rohkemgi, ka neid sõnu, mida tollane ÕS pidas õigeks liita omastavaliselt. Osalt pole neid uues ÕSis enam registreeritud, nt *aadressraamat, kontsertlava, kontsertreis, transporttööline, kultuurkomisjon, massdeklamatsioon*.

Esimesena esitab niisuguse liitumise osalise põhjenduse "Eesti keele käsiraamat" (1. tr 1997, 2. tr 2000), mis ütleb, et "osa võõrsõnu (sh eriti need, mis meile on laenatud tervikkujul)" [\[ii\]](#) on erand, st võõrsõnaline täiendsõna on nimetavas, kui omasõnaline oleks omastavas.

Eesti keele grammatika on mõneski osas kujunenud saksa, vene ja nüüd inglise keele eeskujude varal, arusaadavalt kord nii, kord naa. Siinse juhtumi seisukohalt on mõjud olnud muutlikud, ajendanud liitma kord omastavaliselt, kord nimetavaliselt, ilma et lõplik selgus oleks tänini käes.

Tavapruugis kipub nimetavalise liitumise erand muutuma pigem reegliks. Kes mõtleb eesti keele loogika varal, sellele on vähemalt osa "tervikkujusid" võõrastavad. Võiks öelda, et võõrsõnadele on antud eesõigus teisiti liituda.

Mureküsimus on see liitumine olnud ammu. Tark mees Rein Kull analüüsis nähtust 1966. aastal, esitades tegeliku pruugi ja loogilise arutelu varal liitumisjuhtumite loetelu. Ning jõudis lõpuks järelduseni: "Üldse tuleks keele korraldamisel aluseks seada selgemad ja arusaadavamad põhimõtted, nii et nende mõistmine ja järgimine (ka ilma sõnaraamatu abita!) oleks vähemalt keskkooli lõpetanuile täiesti jõukohane. Kuidagi ei saa leppida praeguse olukorraga, kus isegi kõrgema filoloogilise haridusega ja pikaajaliste redigeerimiskogemustega inimesed peavad alatasa ÕSi lappama – sest mine sa tea, mida sealt eest võib leida!" [\[iii\]](#)

Tiiu Ereli põhjalikum käsitus [\[iv\]](#) ei erista liitsõnade moodustamist oma- ja võõrsõna varal. Ja küllap nii ongi õige, ehkki tavapruugis kipuvad võõrsõnad liituma nimetavaliselt sagedamini kui omasõnad.

Sestap tuleb tänapäevani üksikjuhuti ära õppida, millal on liitsõna laenatud tervikkujul, millal moodustatud reegli järgi.

"Tervikkujul" on üle võetud vanemal ja uuemal ajal, nt *kultuurkapital, teemanttööd, disainerehted, kullerteenused, doonorkaart* jpt.

Mõni tervikkujul laenaja on nimepidi teada. Tallinna Kaubamaja annab *partnerkaarte* (nagu *sõberkaarte*), Hansapank *seniorikaarte* (nagu *vanurkaarte*). Küllap on eeskujuks ÕSi järgi ainuõige *krediitkaart* (nagu *laenkaart*). ÕS ütleb, et õige on *krediididokument*, aga *krediitkaart* on üks ju *krediididokumente*. Süsteemis oleksid *krediitdokument* ja *krediitkaart* või *krediididokument* ja *krediidikaart*. Uno Mereste "Majandusleksikon" tunneb küll nii *krediitkaarti* kui ka *krediidikaarti*, kuid viitab mõlemalt *laenukaardile* (mitte *laenkaardile!*).

ÕS ütleb, et õige on *laenupank* ja *laenuühistu*, aga *krediitpank*. Näikse, et selles on ÕS üksi jäänud. Ju on püütud *krediitpanka* ühtlustada *krediitkaardiga*, mitte *krediidipanka* *krediidikaardiga*. Teised ei laena tervikkujul. Ainult *krediidipanka* tunneb Mereste leksikon, niisamuti Vahur Raidi "Uus inglise-eesti majandussõnaraamat" (1999), Mari Hiiemäe, Katrin Püssa ja Mari Plakki "Uus saksa-eesti majandussõnaraamat" (2001) ja Vahur Raidi "Soome-eesti ärisõnastik" (2004). Tallinnas Narva maanteel tegutseb Krediidipank, mille nimi on ÕSi järgi vale!

ÕS ütleb, et õige on *rokklaulja*, aga ka *džässilaulja* ja *ooperilaulja*. Järelikult rokkijad laenasid tervikkujul, džässiga ja ooperiga tegelejad mitte.

Aastaid on korraldatud *gospelfestivale* (nagu *laulpidusid*) ja tegutsevad gospelkoorid (nagu *laulkoorid*), ehkki ÕSi järgi on õiged *koori-*, *muusika-*, *rokifestival*. Aga gospliga tegelejad on laenanud tervikkujul!

ÕSi järgi on ainuõige *sportauto* (nagu *võidusõitauto*), ehkki reeglikohane *spordiauto* ei tohiks ega ehk ei saagi olla vale. Selsamal real kus *sportauto* on ÕSis *spordimootorratas*.

Kui kontrollib toll, siis on see *tollikontroll*, kui aga audiitor, siis *audiitorkontroll*.

Mõned revolutsioonid käivad omastavaga: *kultuurirevolutsioon*, *oktoobrirevolutsioon*, aga *seksrevolutsioon* nimetavaga.

Lusikate kasutusotstarbe järgi on täiendsõna nimetavas ainult *dessertlusikal*, ehkki võiks ju olla ka *desserdilusikas* (nagu *magustoidulusikas*).

Mõnel juhul lubab ÕS nii omastavalist kui ka nimetavalist liitumist.

Märksõnade **klaver** ja **kontsert** all lubatakse nii *kontsert-* kui ka *kontserdiklaverit*.

Märksõnade **hall 1.** ja **tennis** all lubatakse nii *tennis-* kui *tennisehalli*, kuid märksõnade **kontsert** ja **saal** all ainult *kontserdisaali*.

Märksõna **treening** all lubatakse *treening(u)pükse*, *-dressi*, *-pluusi*, *-laagrit*, *-tundi*.

Märksõna **kultuur** all lubatakse nii *kultuur-* kui ka *kultuurikapitali* ja nii *kultuur-* kui ka *kultuuri autonoomiat*.

Ka märksõna **seks** all lubab ÕS nii nimetavalist kui ka omastavalist liitumist: *seks(i) -ajakiri*, *-film*, *-pood*, *-raamat*. Ent ka ainult nimetavalist: *seksvahekind*, *seksrevolutsioon*. Ja ka ainult omastavalist: *seksihuviline*, *-nälg*, *-partner*, *-turism*, *-äri*. Ja vahel on ainuõige niihästi nii kui ka naa. **Seksi** all on ainuõige *seksipartner*, **partneri** all *sekspartner*.

Tüüpjuhtumiks saab ehk pidada liitsõna *kontserdisaal*, mida väga sageli kuuleb ja on lugeda nn tervikkujul laenatuna *kontsertsaal*. Selle on kõik ÕSid parandanud *kontserdisaali*ks, ei ole aga samamoodi toimunud analoogilistel juhtudel.

Mida teha?

On hulk sõnu, mille liitumismalli kas pole mõtet muuta või on hilja muuta. Praegu kipub olema esiplaanil tegelemine oskussõnavaraga, mis on suurel määral seotud laenamisega teistest, nimetavalist liitumist eelistavatest keeltest. Ja see avaldab mõju üldsõnavarale, millele samu põhimõtteid rakendada on kohati raske, kohati kummaline. Piir oskus- ja argisõna vahel on õhkõhuke, vahel olematu. Küsimus, kas reegel ei võiks käia ühtviisi nii oma- kui ka võõrsõnade kohta, näikse olevat hilineunud. Ent siiski, kui kunagi on laenatud nn tervikkujul ja laen on ÕSis fikseeritud, ei peaks see tähendama, et enam ei tohi üldse ega iial moodustada sõnu ka teisiti. **Kirjaoskamatuks tunnistamist kartmata peaks tohtima kasutada võõrsõnalise täiendsõnagi puhul ka omastavalist liitumist** (nt *spordiauto*, *seniorikaart*). Võimalik see ju on, nagu ilmneb nii mõnestki uue ÕSi sõnaartiklist.

[i] V. Tauli. Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Uppsala 1972, lk 110.

[ii] M. Ereht, T. Ereht, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn 1997, lk 350; 2. tr, Tallinn 2000, lk 327.

[iii] R. Kull. Vormitüübi mõju võõrsõnalise esikomponendi liitumisele. – Keel ja Kirjandus 1966, nr 5, lk 294.

[iv] T. Ereht. Terminiõpetus. Tartu 2007, lk 261–278.